

مطالعه میزان کمک‌های خارجی درتمویل بودجه افغانستان طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰

ذکرالله حبیبی^۱، پوهنمل دوکتور احسان الله بارکزى^۲

^۱ محصل برنامه ماستری دیپارتمنت امورمالی و بانکی پوهنتون کابل، کابل، افغانستان

^۲ دیپارتمنت منجمنت و اداره تشبثات، پوهنځی اقتصاد، پوهنتون کابل، کابل، افغانستان

zikrullahhabibi2016@gmail.com

چکیده

هدف این تحقیق، بررسی میزان اثرگذاری کمک‌های خارجی در تمویل بودجه دولت افغانستان طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰ می‌باشد. در این مقاله از روش تحقیق مختلط استفاده گردیده و داده‌ها از منابع رسمی چون وزارت مالیه و اداره احصائیه جمع‌آوری و با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۲۶ تحلیل شده‌اند. اهمیت این تحقیق از آن جا ناشی می‌شود که افغانستان طی این دوره به شدت به کمک‌های خارجی متکی بوده و درک نقش این کمک‌ها در بودجه سازی برای برنامه ریزی اقتصادی آینده کشور حیاتی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بین کمک‌های خارجی و بودجه دولت رابطه مثبت و قوی وجود دارد (ضریب همبستگی ۰.۸۶۴). در بودجه عادی و ۰.۹۷۳ در بودجه انکشافی) و این کمک‌های سهم عمده ای در تأمین بودجه دولت داشته‌اند. در نتیجه، دولت افغانستان باید استفاده مؤثر از این منابع را در جهت رشد پایدار اقتصادی و کاهش وابستگی برنامه‌ریزی نماید.

واژه‌های کلیدی: کمک‌های خارجی؛ بودجه افغانستان؛ تمویل بودجه؛ اقتصاد افغانستان؛ وابستگی مالی دولت

An Analytical Study of the Role of Foreign Aid in Financing Afghanistan's National Budget (2011–2022)

Zikrullah Habibi¹, Ahsanullah Barakzay²

¹ Master's Student, Department of Human Resource Management, Faculty of Economics, Kabul University, Kabul, Afghanistan

² Department of Human Resource Management, Faculty of Economics, Kabul University, Kabul, Afghanistan

Email: zikrullahhabibi2016@gmail.com

Abstract

The primary objective of this study is to assess the effectiveness of foreign aid in financing the Afghan government budget during the years 2011 to 20۲۲. The research employs a mixed-method approach, combining descriptive and quantitative analysis. Data were collected from official sources including the Ministry of Finance and the Central Statistics Office, and analyzed using SPSS software (version 26). The significance of this study lies in Afghanistan's heavy reliance on foreign aid during this period, making it crucial to understand the role of such aid in national budgeting for future economic planning. The findings indicate a strong and positive correlation between foreign aid and the national budget (correlation coefficients of 0.864 for the ordinary budget and 0.973 for the development budget). Foreign aid constituted a significant portion of the government's budget financing. Therefore, the Afghan government must plan to use these resources effectively to promote sustainable economic growth and reduce long-term dependency.

Keywords: Foreign Aids; Afghanistan Budget; Funding; Afghanistan Economics; Financial Dependence

ارجاع: حبیبی، ذ. و بارکزى، ا. (۱۴۰۴). مطالعه میزان کمک‌های خارجی درتمویل بودجه افغانستان طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰. *ژورنال علمی- تحقیقی علوم اجتماعی- پوهنتون کابل* ۸(۱). ۷۹-۱۰۵.

<https://doi.org/10.62810/jss.v8i1.186>

مقدمه

افغانستان از جمله کشورهای رو به انکشاف بوده که بعد از سال ۱۳۸۱ هـ. ش تحولات عمده سیاسی و اقتصادی را تجربه نموده است. اقتصاد افغانستان بعد از جنگ بیشتر متکی به کمک‌های خارجی بوده و یکی از بزرگترین کشورهای کمک‌گیرنده در جهان به شمار می‌رود (شهاب، ۱۳۹۶، ص ۹۵). طی یک و نیم دهه گذشته بخش اعظم پروژه‌های امنیتی، حکومت‌داری، انکشافی و سایر موارد از طریق کمک‌های خارجی تمویل گردیده است (فرزام، ۱۳۹۵، ص ۶۵). بناً کمک‌های خارجی یک بخش عمده تولید ناخالص داخلی و در نتیجه بهبود وضع اقتصاد افغانستان را تشکیل می‌دهد. قابل ذکر است که در حالات عادی و ثبات اقتصادی قاعدتاً کلیه مصارف بودجه دولت باید از منابع درآمدی داخلی یک کشور تمویل گردد و در کشورهای توسعه یافته جهان این اصل معمول است؛ اما در مورد افغانستان قضیه کاملاً فرق دارد تمویل قسمت اعظم بودجه دولت در رژیم‌های مختلف به ویژه در چند دهه اخیر وابسته به کمک‌های خارجی بوده و بخصوص در سیزده سال اخیر یعنی از کنفرانس بن به بعد این امر حالت استثنایی را اختیار نموده است (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۱۰). البته در شرایط ویژه افغانستان و موجودیت کمک‌های جهانی این وضعیت عادی جلوه می‌کند، اما در دراز مدت کمک‌ها ادامه نخواهد یافت. عمده ترین عوامل عقب مانده گی افغانستان طی چند دهه اخیر که شامل مجموعه ای از نا امنی‌ها و جنگ‌های ویرانگر که باعث ازین رفتن اکثر زیربنای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و فابریکه‌ها و شرکت‌های تولیدی که در عواید داخلی نقش بسیار مهم را داشت از بین رفته و مشکلات بسیار زیادی را بوجود آورده که وابستگی کشور را به کمک کشورهای خارجی بیشتر ساخته است میباشد (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۲۶). در چند سال اخیر بیشتر بودجه دولت افغانستان با کمک کشورهای خارجی تامین شده است. بناً نیاز احساس می‌شود تا در وضعیت کنونی تغییرات بوجود آمده و سرمایه گذاری‌ها در بخش‌های مختلفه و در مناطق مختلف این کشور صورت گیرد تا رشد و توسعه را برای کشور به ارمغان آورد و دولت قادر به تامین بودجه خود از عواید و منابع داخلی گردد. بناً این موضوع تحقیق "مطالعه میزان کمک‌های خارجی در تمویل بودجه دولت افغانستان طی ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰" یکی از داغترین موضوعات داخلی و خارجی چه در سطح رسانه ای و چه در ساحات کنفرانس‌های بین المللی در رابطه به افغانستان می‌باشد. که تحقیق هذا اطلاعات مهم در ارتباط به نقش کمک‌های خارجی در تمویل بودجه دولت افغانستان طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰، میزان تأثیرگذاری این عوامل روی منابع چشمه‌های عایداتی دولت و درآمد مردم افغانستان و اطلاعات مهم را به ارگان‌های دولتی، غیر دولتی و حتی برای افراد جهت تصمیم‌گیری‌های اقتصادی شان ارائه می‌نماید.

مسئله تحقیق: موضوع تحقیق هذا تحت عنوان (مطالعه میزان کمک‌های خارجی در تمویل بودجه دولت افغانستان طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰) بوده که با مسئله تحقیقی آشکاری روبرو هستیم که عبارت از دریافت معلومات و راه حل‌ها در رابطه به کمک‌های خارجی در کشور می‌باشد. درحالی‌که دولت افغانستان با انتقال مسئولیت‌های امنیتی از نیروهای بین‌المللی به نیروهای کشور روبرو می‌باشد. تأمین مصارف آن از درآمدهای داخلی بدون اتکا به کمک‌های خارجی یکی از مهمترین مباحث مربوط به روند انتقال این مسئولیت‌ها است. بودجه در اصطلاح متداول عبارت از مجموع درآمدها و مصارف یک کشور، یک وزارتخانه، یک شرکت، یک خانواده و یک شخص در یک دوره معین معمولاً یک سال پیش‌بینی شده است، می‌باشد (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۲). قابل ذکر است که در حالات عادی و ثبات اقتصاد قاعداً کلیه مصارف بودجه دولت باید از منابع درآمدهای داخلی یک کشور تمویل گردد و در کشورهای توسعه یافته جهان این اصل معمول است؛ اما در مورد افغانستان قضیه کاملاً فرق دارد تمویل قسمت اعظم بودجه دولت در رژیم‌های مختلف به ویژه در چند دهه اخیر وابسته به کمک‌های خارجی بوده و بخصوص در سیزده سال اخیر یعنی از کنفرانس بن به بعد این امر حالت استثنایی را اختیار نموده است. البته در شرایط ویژه افغانستان و موجودیت کمک‌های جهانی این وضعیت عادی جلوه می‌کند، اما در دراز مدت کمک‌ها ادامه نخواهد یافت. در اینجا وظیفه دولت است که با طرح و تطبیق برنامه دقیق مالی، همزمان با استفاده، کشف و ایجاد منابع عواید داخلی و کاربرد موثر و بجای کمک‌های خارجی بسترهای رشد و توسعه تدریجی اقتصادی را ایجاد می‌نمود تا نتیجه آن در شاخص‌های اقتصاد کلان یعنی تولید ناخالص داخلی، عاید ملی، اشتغال، انفلاسیون و غیره بازتاب می‌یافت و مردم به صورت روشن اثرات مثبت آنرا در حیات روزمره شان احساس می‌نمودند.

اهمیت تحقیق: بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر و حضور جامعه بین‌المللی در افغانستان موضوع کمک‌های خارجی اهمیت زیادی پیدا کرده است. چنانچه بعد از سال ۲۰۰۲ افغانستان در محراق توجه جهانی قرار گرفته و پول‌های هنگفتی را بنام کمک در افغانستان سرازیر نموده اند. بناً درک و فهم اهمیت این موضوع ایجاب می‌نماید تا از یک طرف نحوه مصرف و اهداف آن مورد بحث قرار گرفته و از جانب دیگر تأثیرات این کمک‌ها بالای رشد اقتصادی و پیامدهای آن مورد بحث و تحقیق قرار گیرد. بررسی این موضوع یکی از داغترین موضوعات داخلی و خارجی چه در سطح رسانه‌ای و چه در ساحات کنفرانس‌های بین‌المللی در رابطه به افغانستان در سال‌های اخیر بوده است. باید تصمیم معقول در باره مصرف کمک‌های خارجی گرفته می‌شد، در طی سال‌های ۲۰۰۲ الی ۲۰۱۴ میلیارد‌ها دلاری که از کشورهای خارجی به دولت افغانستان کمک شده چی نقش بسزای برای مردم و پیشرفت و رشد اقتصادی

برای دولت افغانستان داشته؟ این کمک‌های خارجی اکثراً در چی بخشی مصرف شده، اگر این کمک‌های خارجی در بخش زیربناها برای مردم مصرف می‌شد چی سهولت‌های برای مردم می‌داشت اما متأسفانه رهبران این کمک‌ها را اکثراً در بخش کالاهای لوکس مصرف کردند درحالی‌که اکثریت مردم افغانستان در زیر خط فقر زندگی می‌کند که اساساً به کالاهای اساسی نیاز دارند. آگاهان امور اقتصادی وحتى افراد عادی کشور بخوبی می‌دانند که موجودیت مقادیر هنگفت پول به این بزرگی وامکانات مساعد جامعه جهانی در گذشته برای افغانستان موجود نبوده است. که اینک به طرز استثنایی و یا شاید ودیعه خدایی نصیب کشور شده است. که باید رهبری افغانستان شاكرانه ومسئولانه وامانت دارانه از آن در چوکات برنامه دقیق ملی و مبتنی بر تشخیص اولویت‌ها بکار می‌گرفت.

اهداف تحقیق قرار ذیل است.

- تحلیل میزان و سهم کمک‌های خارجی در تأمین بودجه عادی و انکشافی دولت افغانستان در دوره مورد نظر.

- ارزیابی نقش و میزان تأثیرگذاری کمک‌های خارجی در تأمین و توازن بودجه دولت افغانستان.

- آگاه شدن از موارد مصرف کمک‌های خارجی.

- بررسی وضعیت کلی تمویل بودجه دولت افغانستان طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰، با تمرکز بر منابع داخلی و خارجی.

سوالات تحقیق قرار ذیل است.

- آیا کمک‌های خارجی عمده بودجه ملی افغانستان را تشکیل می‌دهد؟

- آیا کمک‌های خارجی در طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰ در تمویل بودجه دولت افغانستان افزایش نموده است یا کاهش؟

- آیا منابع داخلی در تمویل بودجه دولت افغانستان در طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰ افزایش داشته است؟

- آیا دولت افغانستان قادر است بدون کمک‌های خارجی بودجه عادی و انکشافی خود را از منابع داخلی تامین نماید؟

پیشینه تحقیق

در رابطه به کمک‌های خارجی تحقیقات ذیل صورت گرفته است که ذیلاً به ذکر آنها می‌پردازیم:

بر اساس تحقیق پوهندوی سید محمد تینگار استاد پوهنخی اقتصاد پوهنتون کابل مطالعه را تحت عنوان (کمک‌های خارجی و نقش آن در اقتصاد افغانستان) تأثیر کمک‌ها در افغانستان شدیداً متأثر از وضعیت اجتماعی، اقتصادی، و سیاسی بوده و افزایش موثریت آن نیازمند اصلاحات در حوزه‌های مربوطه می‌باشد. (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۲۹). کمک‌های خارجی در امور چون حکومت‌داری، تمویل پروژه‌های کاهش فقر تأثیر مثبت داشته و بدون کمک‌های خارجی شرایط مناسب برای سرمایه‌گذاری‌های خصوصی و امنیت نسبی امکان‌پذیر نبوده و بخش مهم بودجه دولت از مجرای کمک‌های خارجی تمویل گردیده و خواهد گردید. (فرزام، ۱۳۹۵، ص ۷۰). احمد جاوید شعبی استاد پوهنخی اقتصاد پوهنتون کابل مطالعه را تحت عنوان (تحلیل تیوریکی رابطه میان کمک‌های خارجی و کاهش فقر در کشورهای روبه‌انکشاف) در مجله علمی پوهنخی اقتصاد انجام داده است که در مورد کمک‌های خارجی و تأثیرات آن بالای کاهش فقر بحث نموده و دو دیدگاه را ذکر نموده است: دیدگاه اول به این باور است که کمک‌های خارجی رشد اقتصادی را سریع نموده و باعث کاهش فقر می‌گردد و دیدگاه دوم اینکه کمک‌های خارجی سبب بزرگ شدن دایره شیطانی فقر و مانع انکشاف می‌گردد. (شعبی، ۱۳۹۷، ص ۴۸). محمد جواد شهاب استاد پوهنخی اقتصاد پوهنتون کابل دو مطالعه را تحت عناوین (مطالعه مجراهای عمده ارایه کمک‌های بین‌المللی برای افغانستان ۱۳۸۱ - ۱۳۹۳ و نقش کمک‌های خارجی در رشد اقتصاد افغانستان طی ۱۳۸۳ - ۱۳۹۳) در مجله علمی پوهنخی اقتصاد انجام داده است که در آن راجع به مجراهای عمده کمک‌های بین‌المللی برای افغانستان و نقش آن در اقتصاد افغانستان و رشد اقتصادی افغانستان توضیح گردیده "کمک‌های خارجی یکی از مؤلفه‌های مهم اقتصاد افغانستان و یکی از مجراهای حیاتی بودجه ملی کشور از سال ۱۳۸۱ بدینسو بوده است" (شهاب، ۱۳۹۶، ص ۹۵)

تعاریف بودجه: بودجه از نظر عامه مردم عبارت از دخل و خرچ و یاعاید و مصارف دولت است. بودجه عبارت از یک طرح مالی می‌باشد در این طرح نیازمندی‌های پولی دولت و منابع تمویلی آن به طور کلی برای مدت محدود پیش‌بینی می‌شود. بودجه از نظر برنامه کار وضعیت مالی یک فرد، یک خانواده، یک سازمان و یک جامعه را بصورت ارقام مالی نشان می‌دهد. بر اساس تعریف کلاسیک‌ها بودجه عبارت از یک سند است که در آن عواید و مصارف دولت برای یک مدت معین و معمولاً برای یکسال پیش‌بینی و تصویب می‌گردد. مقرر بودجه افغانستان نیز بودجه را طور آتی تعریف می‌نماید:

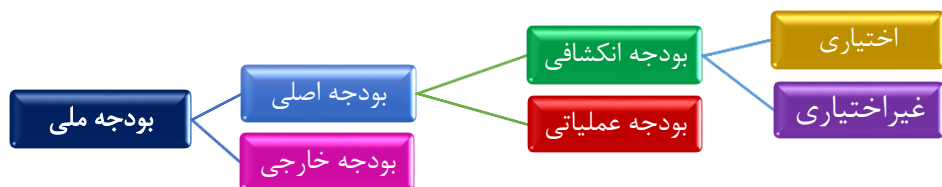
بودجه عبارت از سند قانونی دولت است که در آن جمع عواید و مصارف برای موعد معین معمولاً یک سال تعیین گردیده و انعکاس دهنده تمام فعالیتها و انکشافات در ساحات اقتصادی، اجتماعی، دفاعی، کلتوری و سیاسی می باشد (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۲).

بودجه عادی (جاری): این نوع بودجه برای تأمین هزینه‌های روزمره و عملیاتی دولت اختصاص می‌یابد. هزینه‌هایی مانند معاش کارمندان، مصارف ادارات، خدمات اجتماعی، و سایر مصارف تکراری از بودجه عادی پرداخت می‌شوند. تأمین‌کننده مصارف غیرتوسعه‌ای دولت شامل معاشات، کرایه‌ها، مواد سوختی، تجهیزات اداری، خدمات و غیره بوده و معمولاً از منابع داخلی (عواید ملی) تأمین می‌شود.

بودجه انکشافی (توسعه‌ای): بودجه انکشافی برای پروژه‌ها و برنامه‌های عمرانی و زیربنایی کشور استفاده می‌شود. هدف اصلی آن رشد اقتصادی، ایجاد زیرساخت‌ها و توسعه متوازن در کشور است مانند: سرمایه‌گذاری در پروژه‌های ساختمانی، سرک‌سازی، بندهای آب، مکاتب، شفاخانه‌ها و غیره که بیشتر وابسته به کمک‌های خارجی (منابع تمویلی بین‌المللی) بوده و به دو بخش تقسیم می‌شود: بودجه انکشافی اختیاری: پروژه‌هایی که دولت در انتخاب و تطبیق آن نقش دارد.

بودجه انکشافی غیر اختیاری: پروژه‌های که مستقیماً توسط نهادهای تمویل کننده تطبیق می‌شوند.

بودجه ملی افغانستان:



شکل ۱: ساختار بودجه ملی کشور، موسسه برابری برای صلح و دیموکراسی (حیب، ۱۳۹۷، ص ۴۷)

اهمیت بودجه: بودجه دولت به مثابه سندی که تمام معاملات دخل و خرج مملکت برای مدت معینی در آن پیش‌بینی و تصویب می‌گردد در واقع شاه‌رنگ حیات اقتصادی دولت است که در جریان‌های آن منابع مالی و اقتصادی جاری است (حیب، ۱۳۹۷، ص ۴۵). بودجه دولت از لحاظ حجم و عظمت بزرگترین سند مالی و از لحاظ اهمیت مهم‌ترین عامل مستقل و پویا در سطح اقتصاد ملی است. جهت اداره و پیشرفت اجتماعی و اقتصادی کشورها به کار گرفته می‌شود. این سند از لحاظ مقدار نسبی،

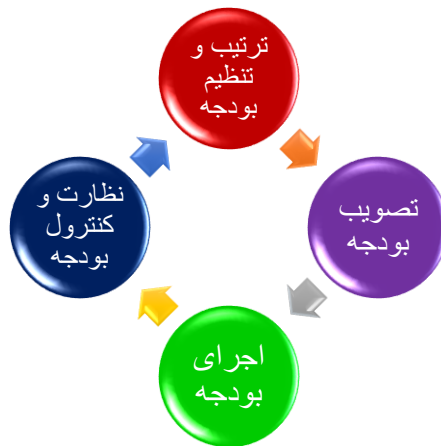
حجم و ترکیب الزام درآمدها و مخارج‌های اهمیت زیاد است. از لحاظ فراگیر بودن نیز گسترده‌ترین سطح را تا دور افتاده‌ترین نقاط کشور و پائین‌ترین افراد را در طبقات درآمدی جامعه پوشش می‌دهد. از لحاظ چگونگی تامین منابع درآمدی و مقدار و محل مخارج و فاصله بین آنها نیز بودجه دولت همه ساله تاثیر عظیم و سرنوشت ساز بر عملکرد واقعی اقتصاد کشور دارد. ارزش پول رایج کشور در اثر وجود کسر بودجه سالانه و روش‌های تورمی که معمولاً در جهت تامین آن اعمال می‌گردد کاهش می‌یابد. از طریق بودجه دولت می‌تواند بر سطح متحولین اقتصاد کل از قبیل سطح پس انداز ملی، سرمایه‌گذاری ملی، تولیدات واقعی، مصرف کالا و خدمات، اشتغال، تورم، قدرت خرید پول رایج، ارزش خارجی آن و غیره تاثیر بگذارد.

سیر تاریخی بودجه در جهان و سیر و تکامل تاریخی بودجه در افغانستان: بشر در مراحل اول زندگی به مزیت زندگی گروهی پی برد؛ زیرا در زندگی غیراجتماعی راه‌های پیشرفت و انکشاف و سویه حیاتی انسان‌ها ناچیز و غیر قابل توجه بود، بناً بشر در فکر زندگی اجتماعی یا گروهی افتاد و بدین ترتیب تهداب اجتماعی بودن بنیان‌گذاری شد و بشر اولیه و غیر متمدن حیات یا زندگی اجتماعی را آغاز نمود. در طریقه زندگی گروهی و اجتماعی به این مسئله توجه گردید و ضروری پنداشته شد تا حکومت و دولت به وجود آید که امور زندگی آنان را تنظیم نماید و مسائل مربوط به اجتماع را سازمان دهد و در برابرتهاجمات از آنان دفاع و امور رهبری آنان را به عهده داشته باشد. دولت بزرگترین شکل هیئت اجتماعی می‌باشد مقصد از موجودیت تامین و تنظیم منافع مشترک جامعه بوده و خدمات عامه کاملاً توسط آن ایفا و به تحقق می‌رسد، دولت دارای تشکیلاتی می‌باشد که به وسیله آن امنیت تامین می‌گردد و خدمات را به منظور بهبود حیات جامعه به مرحله اجرا قرار می‌دهد. تشکیلات دولت استقرار و ثبات حاکمیت و پیشرفت اهداف آن مصارف را ایجاب می‌نماید که باید در دسترس دولت قرار داشته باشد برای تامین مصارف دولت و به تحقق رسیدن اهداف آن باید عواید موجود باشد جستجوی منابع عایداتی و طروق جمع‌آوری و مصرف آن در طول تاریخ مربوط به ماهیت حکومت و رژیم‌های مختلف اجتماعی و بلاخره مستلزم نوعی از انواع ترتیب و تحلیل بودجه می‌باشد (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۷).

آغاز طرح و تطبیق سیستم‌های مالی در افغانستان هم‌آهنگ و همزمان با تشکیل اولین سیستم‌های دولت صورت گرفته است در عصر غزنویان چنین اداره موجود بوده است که وظایف دخل و خرج دولت را بر عهده داشته است در عصر احمد شاه بابا نیز مرجع بنام دیوان اعلی و وظیفه مالی و اداری دربار کشور را انجام می‌داد که مسئول آن لقب دیوان‌بگی را داشت موجود بود. در سلسله متعاقب هم این ماموریت دولتی بنام‌های وکیل الرعیا، امین الملک و مستوفی الملک یاد می‌شد در عصر سلطنت امیر شیرعلی

خان نیز وزیر مالیه بنام مستوفی الملک یاد می‌گردید تا اینکه در اواخر دوران امیر عبدالرحمن خان یک اداره نسبتاً منظم مالی به عنوان مستوفی الملک در مرکز ایجاد گردید بلاخره در سال ۱۲۹۸ ش یعنی قبل از حصول استقلال افغانستان در زمان امان الله خان حسابات دولت بر اساس دفاتر روزنامه‌چه صورت می‌گرفت که بر طبق اصول سیاق و رقوم ترتیب می‌شد. و در سال ۱۳۰۳ ش توسط اصول شهریه تعویض گردید سیستم بودجه و پیش بینی عواید و مصارف در نظام مالی افغانستان در سال ۱۲۹۹ ش به وجود آمد ولی با بوجود آمدن این اولین نظام بودجه در افغانستان همچنان سعی به عمل آمد تا بین خزانه شاهی در آن زمان و بودجه دولت یک تفکیک به عمل آید این سیستم بودجه در سال‌های اغتشاش یعنی بین سالهای ۱۳۰۷ - ۱۳۰۸ دوباره توسط اصول سیاق و رقوم عوض گردید. و بلاخره در سال ۱۳۳۸ ش بودجه دولت به شکل فعلی توسط موسسه P.E.S امریکائی طرح و تطبیق گردید و تا امروز اجرا و عملی می‌گردد (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۱۰-۸).

مراحل بودجه: بودجه به صورت عموم دارای چهار مرحله می‌باشد که عبارت اند از:



شکل ۲: مراحل بودجه، منبع: (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۶۹)

عواید در بودجه افغانستان

- عواید مالیاتی
- عواید غیرمالیاتی
- عواید از مدرک فروش زمین وتعمیرات
- سهمیه‌های اجتماعی
- محصول گمرکی ومالیات بر واردات

- قروض

- مساعدت و کمک‌های خارجی

کمک‌های خارجی: انواع مختلف عواید به منظور تمویل بودجه دولت‌ها بخصوص دولت افغانستان موجود بوده که قبلاً تذکر داده شده است. که در اینجا در مورد مساعدت و کمک‌های خارجی بحث می‌نمائیم.

کمک (کمک‌های خارجی) چیست؟ علاوه بر درآمدهای صادراتی و سرمایه‌گذاری‌های خصوصی خارجی، آخرین منبع مهم درآمد ارزی کشورهای جهان سوم کمک‌های دولتی دوجانبه و یا چندجانبه برای توسعه است که به کمک‌های خارجی معروف است. آنچه در زمره کمک قرار می‌گیرد می‌تواند بسیار گسترده باشد؛ اما وقتی در روابط بین الملل صحبت از کمک می‌شود منظور کمک‌های خارجی است که یک دولت دریافت می‌دارد. اما کمک‌های خارجی ممکن است بلاعوض یا قابل بازپرداخت دوباره باشد. همچنان کمک ممکن است هدف اقتصادی، سیاسی، نظامی، تخنیکی و یا حتی خدماتی باشد. در این مورد که اصولاً چه چیزی کمک محسوب می‌شود نظریات مختلف وجود دارد. تعریف سازمان ملل متحد فقط کمک‌های بخش اقتصادی را به عنوان کمک می‌پذیرد. ولی کشورهای کمک دهنده تقریباً هر نوع مصرفی را که در کشورهای دیگر می‌نمایند جدا از اهداف و زمینه این مصارف را در حوزه کمک قرار می‌دهند (تودارو، ۱۳۹۰، ص ۴۹۷).

افغانستان و کمک‌های خارجی

تاریخ کمک‌های خارجی در افغانستان (قبل از ۱۱ سپتامبر): جلب کمک‌های خارجی در افغانستان نه تنها در طول سه دهه جنگ و کشمکش‌های داخلی؛ بلکه قبل از این تاریخ نیز آغاز یافته بود. اولین بسته بنام کمک خارجی برای افغانستان بطور رسمی در سال ۱۸۵۷م از جانب کمپنی هند شرقی به ثبت رسیده است. در قرن بیست زمانیکه بالآخر جنگ سرد رقابت بین اتحاد شوروی سابق و امریکا شروع شد. دو کشور بخاطر حفظ نفوذ خود در افغانستان و منطقه کمک‌های خود را به افغانستان سوق دادند، که این کمک‌ها یک عامل عمده منابع تمویل بودجه افغانستان محسوب می‌شد. بیشتر کمک‌ها در دهه ۱۹۶۰ در افغانستان صورت‌گرفت که تقریباً ۴۰٪ بودجه افغانستان از این طریق تمویل می‌شد (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۸).

تاریخ کمک‌های خارجی در افغانستان (بعد از ۱۱ سپتامبر): بعد از سقوط رژیم طالبان در سال ۲۰۰۱ جامعه بین‌المللی تعهد کردند که از دولت دموکراتیک جدید افغانستان با کمک‌های سخاوتمندانه شان حمایت خواهد کرد. این کمک‌ها به اشکال مختلف بطور مثال به شکل بلاعوض، قرضه،

کمک‌های غذایی و کمک‌های تخریکی تا حال صورت گرفته است. در مصرف کمک‌های دولت هیچ کنترل بالایی انجوها و کمپنی‌های خصوصی نداشته است. طبق محاسبه در حدود ۸۰٪ کمک‌ها از مجرای بیرونی و در حدود ۲۰٪ از مجرای دولت به مصرف رسیده است. بنابراین قسمت عمده کمک‌های خارج از سیستم دولت بدون آدرس نیازهای اولی ملی مصرف شده است (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۹).

اهداف کمک‌های خارجی: اگر کمک‌های خارجی صرف به حیث یک انگیزه بشر دوستی تلقی گردد یک قضاوت عامیانه و سطحی خواهد بود زیرا تمام کمک‌های خارجی که برای کشورها صورت می‌گیرد دارای یک سلسله اهداف خاص (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، ... و غیره) بوده می‌تواند زیرا ممالک کمک کننده می‌خواهند از طریق کمک‌های و قروض به یک سلسله اهداف خویش نایل گردند. بناً توجه جدی باید صورت گیرد تا کمک‌های خارجی و قرضه‌های خارجی بدون قید و شرط و با در نظر داشت منافع ملی کشور کمک گیرنده اخذ و از آن استفاده اعظمی بعمل آید (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۳).

اهداف اقتصادی کمک‌های خارجی

یکی از جمله اهداف اقتصادی کمک‌های خارجی عبارت از بدست آوردن مفاد از کشورهای قرضه گیرنده است چنانچه بلند بردن ربح قرضه‌ها و مشکل ساختن شرایط قرضه‌ها این حقیقت را تأیید می نماید که ممالک قرضه دهنده مفاد را از سرمایه شان بدست می آورند (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۴).

در صورت قرضه‌های پروژه بی یعنی قرضه‌های که ممالک قرضه دهنده می‌خواهد که پروژه‌های مشخص را تمویل نمایند. ممالک قرضه دهنده می‌توانند بازار فروش خود را توسعه داده و وسایل مورد ضرورت پروژه را بالای ممالک قرضه گیرنده به قیمت‌های خیلی گران بفروش برسانند. زیرا در صورت قرضه‌های مربوط به پروژه به صورت عموم ممالک قرضه دهنده سعی می‌نمایند که ممالک قرضه گیرنده را وادار سازند که اشیائی مورد ضرورت پروژه را از ممالک قرضه دهنده خریداری نمایند (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۴).

چون در صورت قرضه‌های مربوط به پروژه ممالک قرضه دهنده یک مقام انحصاری را برای خود خلق نموده و وسایل مورد ضرورت پروژه از بازارهای رقابتی خریداری شده نمی‌تواند.

بنابر آن ممالک قرضه دهنده مانند انحصار کننده گان ممالک قرضه گیرنده را مستعمره خود می‌سازد (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۵).

اهداف سیاسی کمک‌های خارجی: مهمترین اهدافی را که ممالک کمک کننده در ممالک کمک گیرنده تعقیب مینمایند قرارآتی است:

◀ ممالک کمک کننده سعی میکنند از طریق کمک‌های یک سلسله امتیازات را در داخل ممالک کمک گیرنده به نفع خود بوجود بیاورند. مثلاً ممالک کمک کننده کوشش می‌کنند تا ممالک کمک گیرنده اجازه تاسیس پایگاه‌های نظامی را برای شان بدهند (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۵).

◀ ممالک کمک کننده سعی میکنند که کشورهای کمک گیرنده را از معامله با کشورهای مخالف منع نموده و از عضویت کشورهای کمک گیرنده در اتحادیه‌های که مخالف کشور کمک کننده باشد جلوگیری نمایند (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۶).

◀ ممالک کمک کننده تلاش می‌نمایند اوضاع اقتصادی ممالک کمک گیرنده را تحت تسلط خود قرار دهند تا از این طریق بتوانند در مواقع لزوم و ضروری به حیث یک حربه یا وسیله بالای ممالک کمک گیرنده از آن استفاده کنند (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۶).

◀ ممالک کمک کننده این امکان را برای خود خلق کرده می‌تواند که بخش‌های مختلف اقتصادی ممالک کمک گیرنده را به نفع خود بچرخاند (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۶).

◀ کشورهای کمک کننده میتوانند حمایت کشورهای کمک گیرنده را در موسسات و انجمن‌های بین‌المللی به نفع خود جلب نموده و از کمک‌های اقتصادی بهره‌برداری سیاسی نمایند (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۶).

اهداف فرهنگی کمک‌های خارجی: کشورهای کمک کننده همچنان سعی مینمایند تا از طریق کمک‌های قرضوی، اعزام مشاورین و متخصصین در کشورهای کمک گیرنده همچنان با اعطای بورس‌های تحصیلی در کشور کمک گیرنده رسوم، عنعنات و کلتور خود را توسعه دهند. چون تعقیب اهداف فوق از طریق ممالک کمک کننده در ممالک کمک گیرنده خیلی خطرناک می‌باشد بنابر آن عده‌ای از علمای اقتصاد مخالف کمک‌های انکشافی می‌باشند. و عده‌ای دیگر را عقیده بر آن است که از کمک‌های انکشافی باید استفاده به عمل آید؛ اما ممالک کمک گیرنده باید درعین حال مراقب این هم باشند که ممالک کمک کننده را موقع ندهند که اهداف فوق را در داخل کشور شان تعقیب

نمایند. و باید از کمک‌های طوری استفاده گردد که فاقد هرگونه قید و شرط سیاسی باشد (عارف، ۱۳۹۴، ص ۱۵۶).

انتقاد بالای کمک‌های خارجی: پس از تجربه نه چندان موفقانه کمک‌های خارجی در آفریقا، انتقادات در مورد کمک‌ها و نحوه مدیریت آن‌ها بیشتر گردیده و اقتصاد دانان از دیدگاه‌های متفاوت به نقد کمک‌های خارجی پرداختند که در اینجا به صورت خلاصه به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود: یکی از بحث‌های انتقادی جدی در مورد کمک‌ها انگیزه‌های پیچیده سیاسی و اقتصادی در عقب کمک‌های خارجی می‌باشد. بر بنیاد این دیدگاه، انگیزه ارسال کمک به کشورهای کمک‌گیرنده به شدت تحت تأثیر فضای سیاسی بوده و از این منظر دخیل کردن انگیزه‌های سیاسی خودخواهانه‌ترین و گاهی بی‌شرمانه‌ترین نوع استفاده از کمک‌ها توسط کشورهای کمک‌کننده می‌باشد. انتقاد مهم دیگر از کمک‌های خارجی این است که از دید بعضی اقتصاد دانان، کمک‌های خارجی جایگزین ضعیف برای انجام اصلاحات بنیادین در ساختار ناعادلانه اقتصاد بین‌المللی است. به عبارت دیگر کشورهای انکشاف یافته بجای اصلاح ساختار ناعادلانه اقتصاد بین‌المللی که آگاهانه به ضرر کشورهای انکشاف نیافته طراحی شده است اقدام به کمک‌های مالی می‌کنند تا موج انتقادات در مورد نظام اقتصاد جهانی را کاهش دهند. گروه دیگری از اقتصاددان‌ها به این نظر اند که کمک‌های خارجی در اکثر موارد عامل عمده فساد، ناامنی، منازعه، تضعیف صادرات و حکومتداری ضعیف در کشورهای انکشاف نیافته بوده است. بالاخره تعداد دیگری کمک‌های خارجی را از یک منظر دیگر مورد انتقاد قرار می‌دهند. بر اساس این دیدگاه کمک‌های کشورهای انکشاف نیافته را از انجام اصلاحات ساختاری که منجر به تقویت ظرفیت اقتصاد داخلی می‌شود بازداشته و زمینه را برای افزایش وابستگی اقتصادی این کشورها فراهم می‌سازد. با وجود موج فزاینده انتقادها انزجار و سرخوردگی‌ها در مورد کمک‌های جهانی در کشورهای کمک‌کننده و کشورهای دریافت‌کننده کمک، کمک‌های جامعه جهانی هنوز هم یکی از پارامترهای تأثیرگذار در اقتصاد سیاسی بین‌المللی است. کشورهای انکشاف یافته برای مدیریت موثر روند انتقال کمک‌های جهانی و تلاش نظام مند در راستای مدیریت اقتصاد بین‌المللی از طریق مدیریت سیستم مالی جهانی پس از جنگ جهانی دوم اقدام به تاسیس نهادهای چون بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول کرد. از آن پس بود که بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول دو تا از نهادهای به شدت قدرتمند اقتصادی رسالت اصلی مدیریت اقتصاد جهانی، رساندن کمک و سیاست‌گذاری برای توسعه اقتصادی در کشورهای جنوب را برعهده گرفت (فرزام، ۱۳۹۵، ص ۶۵-۶۴).

کمک‌های خارجی و وابستگی: وابستگی عبارت از حالت است که یک کشور از لحاظ سیاسی، اقتصادی و نظامی به سیاست یک یا چندین کشور دیگر وابسته باشد. در ساحه کمک‌های خارجی آنچه باعث وابستگی می‌شود این است که یک کشور به منابع و کمک‌های کشورهای دیگر وابسته می‌باشد. کشوری که منابع خود را از کشورهای دیگر بدست می‌آورد غالباً متکی به ادامه وضعیت وابستگی به منابع کشورهای کمک دهنده می‌شود. همچنان این امر باعث عدم استفاده موثر از منابع داخلی می‌شود یک سلسله کمک‌های خارجی که مقید به شرایط خاص می‌باشد. مثلاً خریداری اموال یا کالاهای کشور کمک دهنده، اجرا و تداوم این نوع شرایط باعث می‌شود که کشور کمک گیرنده ملزم به واردات از کشور کمک دهنده بوده و این امر باعث می‌شود که تولیدات داخلی کالاهای وارد شده یا آسیب دیده و یا برای ایجاد تولیدات داخلی دشواری‌های رقابتی بوجود آورد. یعنی منابع خارجی باعث آن می‌شود که کشور کمک گیرنده در راه افزایش دادن منابع داخلی خود تلاش به خرج نداده در نتیجه کمک‌های خارجی باعث عدم توجه دولت در زمینه ایجاد ظرفیت سازی و تقویه نیروی انسانی و طبیعی می‌شود چراکه بخش اعظم کمک‌ها بشکل کالاها و خدمات مورد نیاز کشور کمک گیرنده داده شده و یا کمک‌ها به شرط که کالاهای مورد ضرورت خود را از کشور کمک دهنده خریداری نماید داده می‌شود. این واردات باعث می‌شود که احتیاجات کشور را ظاهراً مرفوع نموده و دولت را از تولید این گونه کالاها در داخل کشور بی‌توجه می‌نماید. چنانچه شواهد تاریخی نشان داده است، کمک‌های خارجی که در اکثر کشورهای فقیر صورت گرفته نمایانگر آن است که کمک‌ها بیش از آن که زمینه انکشاف را فراهم سازد بیشتر موجب گسترش وابستگی بوده اند. گرچند ممکن است با پایان عصر استعمار، برخی از مستعمرات ضعیف و فقیر سابق همچون کوریای جنوبی، تایوان، سنگاپور و اندونزیا موفق شدند با استفاده از کمک‌های خارجی و همچنان با پیاده کردن نظام بازار آزاد، استندردهای زندگی خود را به طور رضایت بخشی ارتقا دهند و به رشد اقتصادی نایل شوند. اما در عین حال کشورهای بسیاری هم در جهان وجود دارند که با استفاده از کمک‌ها نتوانسته اند بر مشکلات فقر فایق آیند بطور مثال بیشتر کشورهای افریقایی و بسیاری از کشورهای امریکایی لاتین و نیز بسیاری از کشورها در قاره آسیا همچنان به شدت با مسأله ای فقر دست به گریبان اند.

اگر به افغانستان منحیث یکی از مهمترین کمک گیرنده خارجی نظر افکنیم دیده می‌شود که افغانستان نیز مانند اکثر کشورهای کمک گیرنده بطور گسترده به کمک‌های خارجی وابسته می‌باشد. بعد از سقوط طالبان و موافقتنامه بن، پول‌های هنگفتی بنام کمک برای بازسازی افغانستان سرازیر شده است. گرچه هدف این کمک‌ها فقر زدائی و ایجاد ظرفیت‌ها عنوان شده است؛ اما روی هم رفته چندان

تأثیری خوشایندی در رشد ظرفیت‌ها نداشته و به کاهش فقر منجر نشده است. بلکه بیشتر باعث اسیر کردن افغانستان در دام وابستگی شده است مثلاً کمک‌های خارجی به جای اینکه در حمایت از تولیدکننده‌گان، اعم از دهقانان و صنایع خرد و کلان به مصرف برسند؛ بلکه بیشتر در حمایت از مصرف گرایی به مصرف رسیده اند.

با وجود اینکه امکانات و تسهیلاتی زیادی از جانب جامعه جهانی در اختیار افغانستان قرار گرفته و می‌گیرد و دولت می‌باید از این امکانات جهت خروج از وابستگی‌ها، بازسازی زیرساخت‌ها، انکشاف منابع طبیعی و انسانی، حمایت از تولیدات داخلی خصوصاً تولید محصولات زراعتی و حمایت از مردم روستاها استفاده ببرد. مگر دولت این استراتژی را تحقق نبخشیده است، دلیل عمده آن این است که کمک‌های خارجی با شرایط خارجی‌ها به مصرف می‌رسد (تینگار، ۱۳۹۵، ص ۲۶).

روش تحقیق

بی تردید مهمترین مسئله در یک تحقیق علمی انتخاب روش تحقیق می‌باشد تا به وسیله آن بتوان به نتیجه علمی و کاربردی دست یافت؛ بناً به دلیل اینکه موضوع مطالعه میزان کمک‌های خارجی در تمویل بودجه دولت افغانستان طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰ یک موضوع مختلط (Mix Method) بوده و نوعی از سری‌های زمانی می‌باشد بنا برآن در این تحقیق از لحاظ تجزیه و تحلیل از روش مختلط (توصیفی و کمی) استفاده گردیده است. طوریکه اعداد بطور مستقیم از اداره عالی تفتیش، وزارت محترم مالیه و اداره احصائیه مرکزی جمع آوری گردیده و توسط محقق به وسیله پروگرام SPSS نسخه ۲۶ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در این راستا، ضرایب رگرسیون Regression و ضریب همبستگی Correlation آن برای هر دو نوع بودجه (عادی و انکشافی) دریافت گردیده و تفسیر شده اند تا میزان تأثیرگذاری کمک‌های خارجی بر بودجه دولت افغانستان مشخص گردد. این روش امکان تحلیل هم زمان داده‌های عددی و تبیینی را فراهم ساخته است.

محل تحقیق و جامعه آماری: محل تحقیق هذا کشور افغانستان بوده و جامعه آماری آن عبارت از بودجه دولت افغانستان و سهم کمک‌های خارجی در تمویل آن می‌باشد.

متحولین تحقیق: در این تحقیق دو نوع متحول (متغیر) موجود می‌باشد.

متحول مستقل: کمک‌های خارجی.

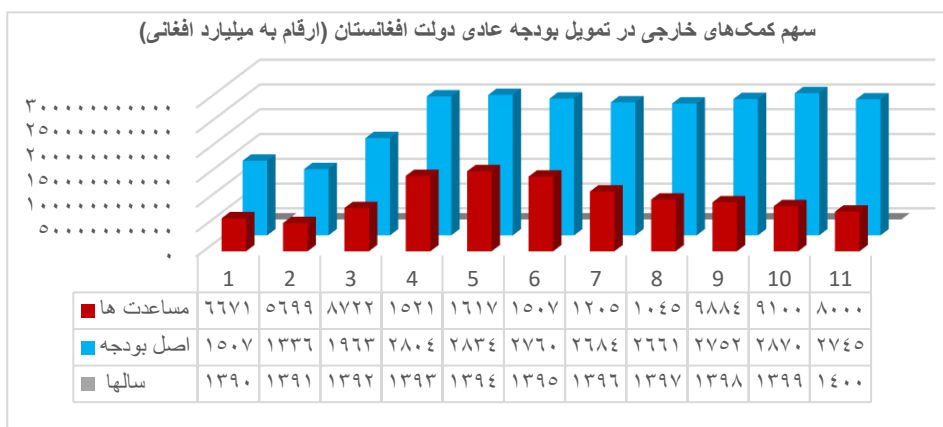
متحول تابع: بودجه دولت افغانستان.

مدل تحقیق: چون هدف اصلی این تحقیق رابطه بین متغیر مستقل (کمک‌های خارجی) و متغیر تابع (بودجه دولت افغانستان) مطرح بحث می باشد؛ بناً در این تحقیق از مدل رگریشن خطی استفاده گردیده و کوریلیشن آن نیز دریافت شده است.

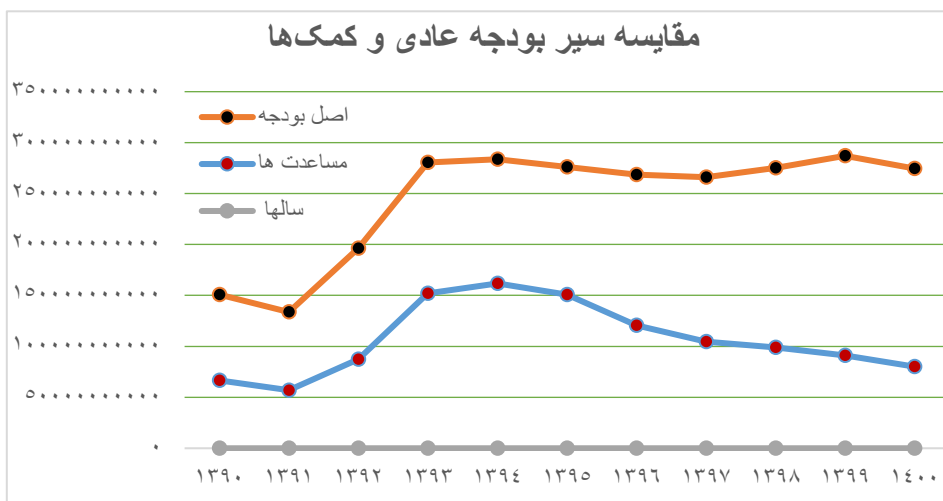
$$\hat{y} = \hat{\beta}_1 x + \hat{\beta}_0 + u_i, \dots \dots \dots (I), \hat{\beta}_1 = \frac{(\sum x)(\sum y) - n(\sum xy)}{(\sum x)^2 - n\sum x^2}, \hat{\beta}_0 = \frac{(\sum x)(\sum xy) - (\sum y)(\sum x^2)}{(\sum x)^2 - n\sum x^2}$$

(اصیل، ۱۳۹۴، ص ۱۸۷).

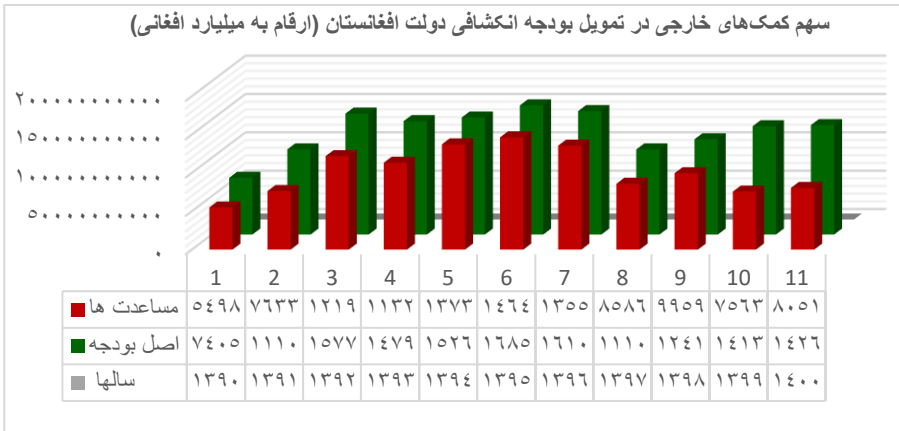
یافته‌های تحقیق



شکل ۳: سهم کمک‌های خارجی در تمویل بودجه عادی دولت افغانستان طی سالهای ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰ منبع: یافته‌های محقق

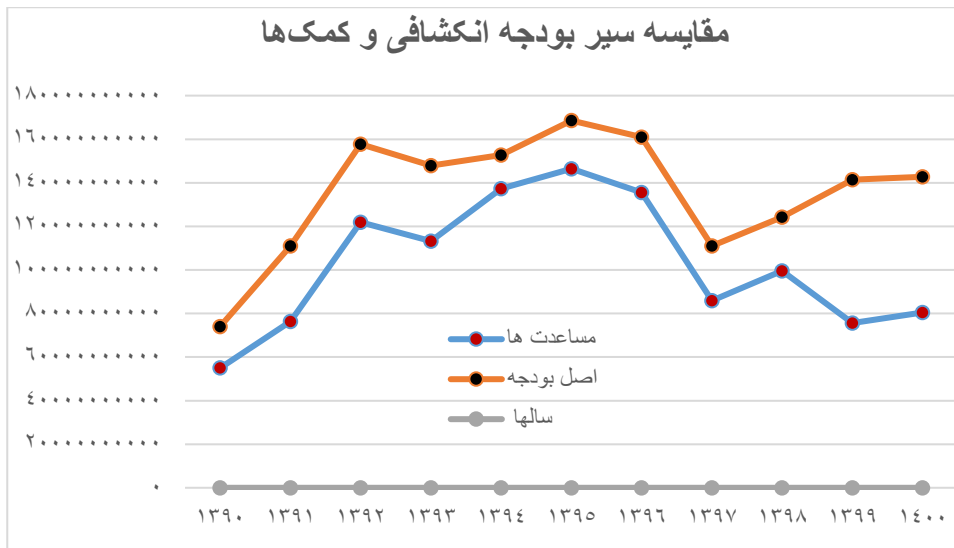


شکل ۴: سهم کمک‌های خارجی در تمویل بودجه انکشافی دولت افغانستان طی سالهای ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰، یافته‌های محقق



شکل ۵: سیر بودجه عادی و مساعدت‌ها طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰، منبع: یافته‌های محقق

قسمیکه در گراف فوق به نظر میرسد میزان کمک‌های خارجی (مساعدت‌ها) به نسبت افزایش اصل بودجه عادی بیشترین کاهش را طی سال‌های ۱۳۹۳ الی ۱۴۰۰ دارا بوده است.



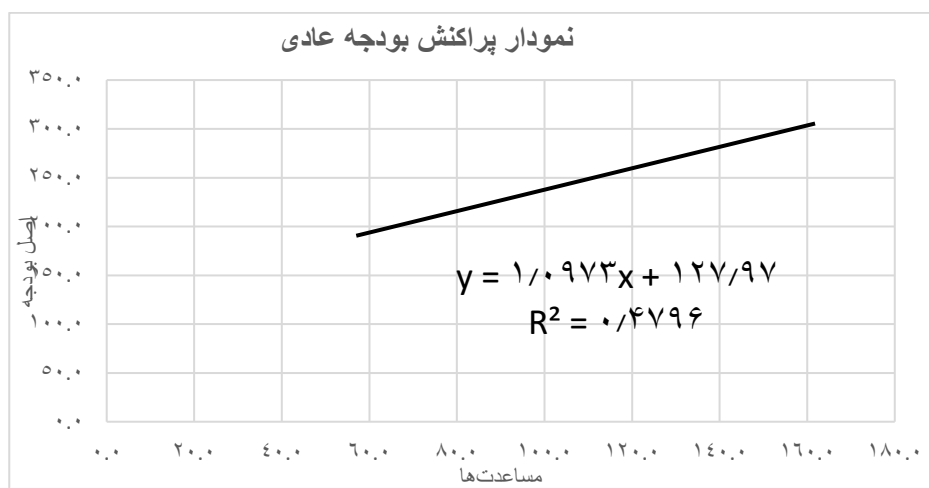
شکل ۶: سیر بودجه انکشافی و مساعدت‌ها طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰، منبع: یافته‌های محقق

در حالی که در بودجه انکشافی چنین نیست. قسمیکه در گراف فوق به نظر میرسد بر خلاف بودجه عادی میزان کمک‌های خارجی (مساعدت‌ها) به نسبت افزایش اصل بودجه انکشافی کاهش اندکی را طی سال ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۳ و سال ۱۳۹۷ الی ۱۳۹۸ دارا بوده است در حالیکه در سال ۱۳۹۹ کاهش زیاد و در سال ۱۴۰۰ اندکی افزایش را نشان میدهد.

جدول ۱: تخمین پارامترها برای دریافت معادله رگرسیون (بودجه عادی)

تعداد	X مساعدت‌ها	Y اصل بودجه	x ²	y ²	x.y
1	66.7	150.7	4450.35	22718.36	10055.08
2	57.0	133.7	3248.70	17873.15	7620.01
3	87.2	196.3	7608.86	38544.30	17125.37
4	152.1	280.5	23136.25	78664.92	42661.59
5	161.8	283.5	26173.96	80364.50	45863.46
6	150.8	276.1	22739.13	76205.75	41627.55
7	120.6	268.4	14533.10	72045.12	32357.98
8	104.5	266.1	10922.66	70826.95	27814.00
9	98.8	275.2	9770.11	75748.16	27204.19
10	91.0	287.0	8,281.00	82,377.44	26,118.34
11	80.0	274.5	6,400.00	75,367.34	21,962.49
Σ	1170.5	2692.1	137264.1	690736.0	300410.1

منبع: یافته‌های محقق.



شکل ۷: پراکنش، خط‌گرایی و معادله رگرسیون بودجه عادی، منبع: یافته‌های محقق

معادله رگرسیون

با استفاده از ارقام جدول (۱) و فورمول‌های ذیل پارامترها (ضرایب) معادله رگرسیون را طور آتی دریافت مینمائیم:

$$\hat{\beta}_1 = \frac{(\sum x)(\sum y) - n(\sum xy)}{(\sum x)^2 - n\sum x^2} = \frac{(1170.5)(2692.1) - 11(300410.1)}{(1170.5)^2 - 11(137264.1)}$$

$$\frac{31511103.05 - 3304511.1}{1370070.25 - 1509905.1} = \frac{-153408.05}{-139834.85} = 1.0971$$

$$\hat{\beta}_0 = \frac{(\sum x)(\sum xy) - (\sum y)(\sum x^2)}{(\sum x)^2 - n\sum x^2} = \frac{(1170.5)(300410.1) - (2692.1)(137264.1)}{(1170.5)^2 - 11(137264.1)}$$

$$\frac{351630022.05 - 369528683.61}{1370070.25 - 1509905.1} = \frac{-17898661.56}{-139834.85} = 127.999$$

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x \Rightarrow \hat{y} = 127.991 + 1.0971 x$$

معادله اخیر معادله رگرسیون بوده چگونگی تغییرات مساعدت‌ها و تاثیرات آن را بالای بودجه عادی بیان میدارد.

ضریب همبستگی

$$r = \frac{n(\sum xy) - (\sum x)(\sum y)}{\sqrt{[n\sum x^2 - (\sum x)^2][n\sum y^2 - (\sum y)^2]}}$$

$$= \frac{11(300410.1) - (1170.5)(2692.1)}{\sqrt{[11(137264.1) - (1170.5)^2][11(690736.0) - (2692.1)^2]}}$$

$$= \frac{153408.05}{\sqrt{(139834.85)(350693.59)}} = \frac{153408.05}{\sqrt{49039185553.611}} = \frac{153408.05}{221447.93}$$

$$= 0.69275$$

چون r یک عدد مثبت و برابر 0.69275 که تقریباً 0.7 می‌گردد است؛ بناً نوعیت رابطه مثبت یعنی مستقیم بوده و شدت رابطه بین متحولین نسبتاً قوی می‌باشد.

آزمایش همبستگی و رگرسیون بین مساعدت‌ها و بودجه عادی با استفاده از پروگرام SPSS

جدول ۲: تحلیل توصیفی

تعداد	اصغری	اعظمی	میانگین	انحراف معیار
۱۱	۵۷.۰	۱۶۱.۸	۱۰۶.۴۱۲	۳۵.۶۴۵۲
۱۱	۱۳۳.۷	۲۸۷.۰	۲۴۴.۷۳۴	۵۶.۴۷۵۷

جدول ۳: همبستگی بودجه عادی:

اصل بودجه	مساعدت‌ها		
*۶۹۳.	۱	ضریب پیرسن	مساعدت‌ها
۰.۱۸.		سطح معناداری (دو طرفه)	
۱۱	۱۱	تعداد	
۱	*۶۹۳.	ضریب پیرسن	اصل بودجه
	۰.۱۸	سطح معناداری (دو طرفه)	
۱۱	۱۱	تعداد	

*همبستگی در سطح ۰.۰۵ معنادار است (دو طرفه).

جدول ۴: نتایج مدل رگریشن با استفاده از نرم افزار: خلاصه مدل

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای معیار تخمینی
۱	.۶۹۳a	.۴۸۰	.۴۲۲	42.9435

a. پیش بینی کننده‌ها (ثابت)، مساعدت‌ها

جدول ۵: نتایج تحلیل واریانس (ANOVA)

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	اف تست	سطح معناداری
رگرسیون	15297.779	1	15297.779	8.295	.۰۱۸b
باقیمانده	16597.275	9	1844.142		
مجموع	31895.053	10			

متحول وابسته: اصل بودجه

متحول مستقل: مساعدت‌ها

جدول ۶: تخمین ضرایب رگرسیون (بیتاها) برای بودجه عادی

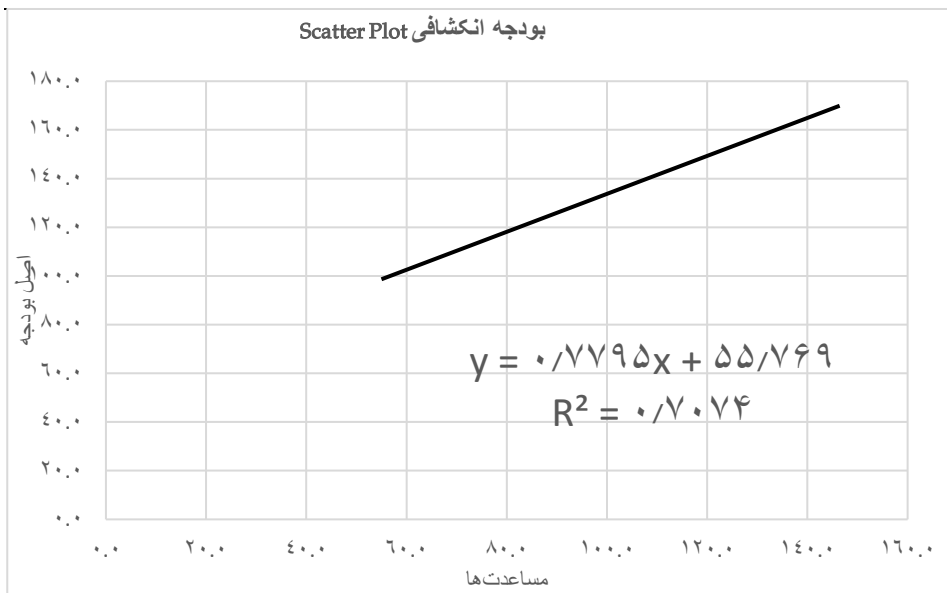
مدل	ضرایب غیر معیاری	ضرایب معیاری شده	تی	معناداری
	B	خطای معیار	بیتا	
۱ ثابت	127.971	42.558	3.007	.۰۱۵
مساعدت‌ها	1.097	.۳۸۱	2.880	.۰۱۸

متحول وابسته: اصل بودجه

جدول ۷: تخمین پارامترها برای دریافت معادله رگرسیون (بودجه انکشافی)

تعداد	Xمساعدت‌ها	Y اصل بودجه	x2	y2	x-y
1	55.0	74.1	3023.74	5484.10	4072.16
2	76.3	111.1	5826.86	12332.89	8477.15
3	121.9	157.8	14864.89	24885.08	19233.15
4	113.2	147.9	12820.02	21876.14	16746.72
5	137.3	152.7	18856.85	23313.18	20966.95
6	146.4	168.6	21444.14	28410.07	24682.58

21830.91	25921.48	18385.86	161.0	135.6	7
9535.48	12333.63	7372.14	111.1	85.9	8
12369.49	15424.17	9919.77	124.2	99.6	9
10,691.52	19,984.19	5,719.95	141.4	75.6	10
11,488.71	20,360.27	6,482.75	142.7	80.5	11
160,094.8	210,325.2	124,717.0	1492.3	1127.4	Σ



شکل ۸: پراگندگی، خط گرایش و معادله رگرسیون بودجه عادی، منبع: یافته‌های محقق

معادله رگرسیون

با استفاده از ارقام جدول (۴) و فورمول‌های ذیل پارامترها (ضرایب) معادله رگرسیون را طور آتی دریافت می‌نمائیم:

$$\hat{\beta}_1 = \frac{(\sum x)(\sum y) - n(\sum xy)}{(\sum x)^2 - n\sum x^2} = \frac{(1127.4)(1492.3) - 11(160094.8)}{(1127.4)^2 - 11(124717.0)}$$

$$\frac{1682419.02 - 1761042.8}{1271030.76 - 1371887} = \frac{-78623.78}{-100856.24} = 0.7796$$

$$\hat{\beta}_0 = \frac{(\sum x)(\sum xy) - (\sum y)(\sum x^2)}{(\sum x)^2 - n\sum x^2}$$

$$= \frac{(1127.4)(160094.8) - (1492.3)(124717.0)}{(1127.4)^2 - 11(124717.0)}$$

$$\frac{180490877.52 - 186115179.1}{1271030.76 - 1371887} = \frac{-5624301.58}{-100856.24} = 55.766$$

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x \Rightarrow \hat{y} = 55.766 + 0.7791x$$

معادله اخیر معادله رگرسیون بوده چگونگی تغییرات مساعدت‌ها و تاثیرات آن را بالای بودجه انکشافی بیان می‌دارد.

ضریب همبستگی

$$\begin{aligned} r &= \frac{n(\sum xy) - (\sum x)(\sum y)}{\sqrt{[n\sum x^2 - (\sum x)^2][n\sum y^2 - (\sum y)^2]}} \\ &= \frac{11(160094.8) - (1127.4)(1492.3)}{\sqrt{[11(124717.0) - (1127.4)^2][11(210325.2) - (1492.3)^2]}} \\ &= \frac{1761042.8 - 1682419.02}{\sqrt{(1371887 - 1271030.76)(2313577.2 - 2226959.29)}} \\ &= \frac{78623.78}{\sqrt{(100856.24)(86617.91)}} = \frac{78623.78}{\sqrt{8735956719.2584}} = \frac{78623.78}{93466.34} \\ &= 0.8411988744 \end{aligned}$$

چون r یک عدد مثبت و برابر ۰.۸۴۱۲ می‌باشد؛ بناً نوعیت رابطه مثبت یعنی مستقیم بوده و شدت رابطه بین متحولین قوی می‌باشد.

آزمایش Correlations و Regression بین مساعدت‌ها و بودجه انکشافی با استفاده از پروگرام SPSS:

جدول ۸: تحلیل توصیفی

تعداد	اصغری	اعظمی	میانگین	انحراف معیار
۱۱	۵۵.۰	۱۴۶.۴	۱۰۲.۴۹۳	۳۰.۲۷۰۶
۱۱	۷۴.۱	۱۶۸.۶	۱۳۵.۶۶۵	۲۸.۰۵۶۰

جدول ۹: همبستگی بودجه انکشافی

اصل بودجه	مساعدت‌ها
۰.۸۴۱**	۱
۰.۰۰۱	ضریب پیرسن
۱۱	سطح معناداری (دو طرفه)
۱	تعداد
۰.۸۴۱**	ضریب پیرسن
۱	اصل بودجه

سطح معناداری (دو طرفه)	۰۰۱	
تعداد	11	11

**همبستگی در سطح ۰،۰۵ معنادار است (دو طرفه).

جدول ۱۰: نتایج مدل رگریشن با استفاده از نرم افزار: خلاصه مدل

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای معیار تخمینی
۱	.۸۴۱a	.۷۰۷	.۶۷۵	15.9983

a. پیش بینی کننده ها (ثابت)، مساعدت ها
جدول ۱۱: نتایج تحلیل واریانس (ANOVA)

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	اف تست	سطح معناداری
رگرسیون	5567.905	1	5567.905	21.754	.۰۰۱b
باقیمانده	2303.498	9	255.944		
مجموع	7871.403	10			

متحول وابسته: اصل بودجه
متحول مستقل: مساعدت ها

جدول ۱۲: تخمین ضرایب رگرسیون (بیناها) برای بودجه عادی

مدل	ضرایب غیر معیاری	ضرایب معیاری شده	تی	معناداری
	B	خطای معیار	بینا	
۱ ثابت	55.769	17.796	3.134	.۰۱۲
مساعدت ها	.۷۸۰	.۱۶۷	4.664	.۰۰۱

متحول وابسته: اصل بودجه

تحلیل اعداد و ارقام

تحلیل همبستگی: ضرایب همبستگی پیرسن در جدول های فوق به ترتیب ۰.۶۹۳ در بودجه عادی و ۰.۸۴۱ در بودجه انکشافی می باشد نشان میدهد که مساعدت ها به حیث متحول مستقل همراه با بودجه به حیث متحول تابع دارای رابطه مستقیم (مثبت) بوده و باعث افزایش بودجه دولت افغانستان طی سالهای (۱۳۹۰ - ۱۴۰۰) گردیده است.

آزمون فرضیه

$H_1: r \neq 0$: کمک های خارجی بخش عمده تمویل بودجه دولت افغانستان را تشکیل می دهد

$H_0: r = 0$: کمک های خارجی بخش عمده تمویل بودجه دولت افغانستان را تشکیل نمی دهد

هرگاه $r = 0$ گردد فرضیه صفری یعنی H_0 تأیید گردیده و فرضیه اصلی H_1 رد می گردد.

هرگاه $r \neq 0$ گردد فرضیه صفری یعنی H_0 رد گردیده و فرضیه اصلی H_1 تأیید می‌گردد. طوریکه قبلاً دریافت گردیده است ضرایب همبستگی به ترتیب $r = 0.693$ در بودجه عادی و $r = 0.841$ در بودجه انکشافی بوده و $r \neq 0$ می‌باشد؛ بناً H_1 تأیید گردیده و بیان می‌نمائیم که کمک‌های خارجی بخش عمده بودجه دولت افغانستان را طی سالهای ذکر شده تشکیل داده است. و همچنان معنی‌داری (Significances) در مدل‌های فوق (0.01) Correlation is significant at the (level (2-tailed) می‌باشد؛ بناً درجه اطمینان در تأیید نتایج فوق بیشتر از ۹۵٪ می‌باشد.

تحلیل مدل رگرسیون: چنانچه قبلاً ذکر گردید برای دریافت اینکه کمک‌های خارجی بخش عمده تمویل بودجه دولت را تشکیل می‌دهد یا خیر از آزمون مودل همبستگی (correlations) استفاده گردیده و برای تحلیل تاثیرات متحول مستقل (میزان کمک‌های خارجی) بالای متحول تابع (بودجه دولت) از مودل رگرسیون خطی (Linear regression) استفاده صورت گرفته است. به منظور تحلیل تاثیرات متحولین از میتود رگرسیون حداقل مربعات معمولی استفاده صورت می‌گیرد. اگر مدل رگراسیونی خطی را تخمین کنیم این خط باید کمترین فاصله را از مشاهدات داشته باشد. که در (شکل 7) و (شکل ۸) این موضوع به وضاحت دیده می‌شود سه نکته در نتیجه مودل فوق قابل ارزیابی است:

۱. ارزش بی‌تاها که در حقیقت سطح تاثیرگذاری مساعدت‌ها را بر بودجه دولت نشان می‌دهد.
۲. علامه بی‌تاها که چگونگی تاثیرگذاری متحول مستقل (مساعدت‌ها) یعنی روابط مثبت و منفی آنرا با متحول تابع (بودجه دولت) بیان می‌کند.
۳. (Significances) که معنی‌داری این رابطه و میزان تاثیرگذاری را نشان می‌دهد. (گجراتی، ۱۳۹۳، ص 66).

طوری‌که در جدول‌های فوق دیده می‌شود علامت β_1 در بودجه عادی و انکشافی مثبت بوده و بیان میدارد که درسالهای ذکر شده مساعدت‌ها بالای بودجه دولت تاثیر مثبت داشته است. همچنان ارزش β_1 در بودجه عادی ۱.۰۹۷ بوده که بیان میدارد که که یک واحد تغییر در کمک‌های باعث ۱.۰۹۷ تغییر در بودجه عادی می‌گردد به همین ترتیب ارزش β_1 در بودجه انکشافی ۰.۷۸۰ بوده که بیان می‌دارد که که یک واحد تغییر در کمک‌های باعث ۰.۷۸۰ تغییر در بودجه انکشافی دولت می‌گردد. به منظور جواب به سؤال‌های تحقیق می‌توان بیان کرد که کمک‌های خارجی بخش عمده بودجه دولت افغانستان را تشکیل داده است طوری‌که سیر کمک‌های خارجی طی سال‌های فوق‌الذکر در بودجه

انکشافی متناسب به اصل بودجه بوده؛ اما در بودجه عادی از سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۴ با افزایش بودجه رو به افزایش بوده و بعد از سال ۱۳۹۴ نسبت به کاهش بودجه، کاهش بیشتری را دارا می‌باشد.

مناقشه

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که کمک‌های خارجی نقش قابل توجهی در تمویل بودجه ملی افغانستان طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ داشته است. ضریب همبستگی قوی و مثبت میان کمک‌های خارجی و بودجه عادی (۰,۸۶۴) و همچنین بودجه انکشافی (۰,۹۷۳) حاکی از آن است که بخش عمده‌ای از مصارف دولت در این دوره وابسته به منابع بین‌المللی بوده است. این یافته با نتایج تحقیق تینگار (۱۳۹۵) هم‌خوانی دارد؛ وی نیز کمک‌های خارجی را به عنوان یکی از عوامل کلیدی در تمویل پروژه‌های امنیتی، انکشافی و حکومت داری پس از سال ۱۳۸۱ معرفی می‌کند. همچنین فرزام (۱۳۹۵) با تأکید بر نقش مثبت کمک‌های در انکشاف اقتصادی افغانستان، اشاره می‌کند که این کمک‌های در نبود ظرفیت‌های داخلی، بستری برای رشد نسبی فراهم ساخته‌اند. با این حال، برخی محققین از جمله شهاب (۱۳۹۶) به ناکارآمدی در استفاده از این کمک‌های اشاره کرده‌اند؛ به باور وی، بخش اعظم کمک‌های خارجی بیرون از چارچوب دولت و بدون انطباق با اولویت‌های ملی به مصرف رسیده و این امر از اثربخشی آن کاسته است. از سوی دیگر، دیدگاه‌های انتقادی مانند آرای تودارو (۲۰۱۰) و عارف (۱۳۹۴) هشدار می‌دهند که وابستگی بیش از حد به کمک‌های خارجی، مانع توسعه ظرفیت‌های داخلی و اصلاحات ساختاری شده و افغانستان را در یک چرخه وابستگی اقتصادی نگه می‌دارد. یافته‌های تحقیق حاضر نیز این نگرانی را تأیید می‌کند؛ چرا که باوجود نقش مثبت کمک‌ها در بودجه، منابع داخلی همچنان نقش فرعی داشته و تلاش برای خودکفایی اقتصادی به اندازه کافی دنبال نشده است. در نتیجه می‌توان گفت که کمک‌های خارجی گرچه در کوتاه مدت در تمویل بودجه دولت مؤثر بوده‌اند؛ اما برای دستیابی به توسعه پایدار و استقلال مالی، دولت افغانستان نیازمند برنامه ریزی دقیق جهت استفاده بهینه از این کمک‌های در کنار افزایش منابع عایداتی داخلی، تقویت بخش تولیدی و اصلاح ساختارهای اقتصادی می‌باشد.

نتیجه‌گیری

بودجه ملی افغانستان عبارت از پلان مالی دولت طی یک دوره معین بوده که شامل بخش عواید و بخش مصارف می‌باشد که در صورت تحقق پلان عواید و استفاده موثر و دقیق و بجای مصارف، باید رشد و توسعه اقتصادی و تامین و بهبودی در زندگی مردم رونما گردد. درغیر آن نه تنها باعث ائتلاف مبالغ کلان پولی شده؛ بلکه سبب ضیای وقت و از دست دادن فرصت‌ها و درنهایت موجب کندی رشد

فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی کشور و منجر به بیکاری و بحران اجتماعی می‌شود. و اثرات نامطلوب آن دامن‌گیر جامعه گردیده که جبران آن بسیار گران تمام خواهد شد. قسمی که مطالعه نمودیم طی یازده سال گذشته بخش اعظم بودجه انکشافی و قسمتی از بودجه عادی از منابع خارجی (کمک‌های خارجی و قروض) تمویل شده است ولی دیده می‌شود که عواید داخلی برای تمویل بودجه نیز افزایش اندکی را دارا بوده است. رشد اقتصادی برای کاهش فقر، کم ساختن نابرابری‌ها و فراهم نمودن زمینه کاریابی ضرورت است. و این امر ایجاب می‌کند که دولت به منظور تمویل بودجه خود و سهم عواید و مصارف آن نه تنها از طریق تزریق سرمایه از مجاری امداد بین المللی؛ بلکه از راه ایجاد صنایع کلیدی داخلی و تقویه آن نیز دست بکار شود. افغانستان نیاز دارد تا از بودجه عادی و انکشافی خود که از طرف کشورهای خارجی تادیه می‌شود تا حد امکان از آن استفاده کرده و آن را درج‌های صحیح به مصرف برساند و هر سازمان و یا وزارت خانه‌ای که بودجه آن ترتیب و بعداً تصویب می‌شود که فیصدی زیادی آن از بودجه انکشافی بوده و باید از آن بودجه تا ختم سال مالی به نحو مطلوبی استفاده نماید تا که در اواخر سال بودجه تخصیص یافته باقی نماند.

پیشنهادهات

کمک‌های خارجی یکی از مجراها و منابع مهم تمویل بودجه دولت افغانستان و همچنان یکی از مولفه‌های اقتصادی کشور از سال ۱۳۸۱ بدینسو بوده است؛ اما اثرگذاری آن به شکل باید آن قابل ملاحظه نمی‌باشد؛ بناً به منظور مصرف بهتر و بجای کمک‌های خارجی از طریق دولت افغانستان بنده نکات ذیل را پیشنهاد می‌نمایم:

۱. برای تمویل بودجه ملی کشور باید چشمه‌های جدید عایداتی جستجو گردد تا از وابستگی دوامدار کشور به کمک‌های خارجی جلوگیری بعمل آید.
۲. توجه بیشتر به جلب و جذب کمک‌های مطمئن از منابع خارجی و اطمینان حصول از تعهد آنها صورت گیرد.
۳. دولت باید رهبری و اداره کمک‌های خارجی را بدوش گیرد. تخصیص منابع مالی خارجی باید با اشتراک نمایندگان حکومت و کشورها و مؤسسات کمک دهنده با در نظر داشت اولویت‌های حکومت افغانستان صورت گیرد.
۴. هماهنگی میان کشورها و مؤسسات کمک دهنده و حکومت باید تقویت بیشتر یابد.
۵. افزایش منابع عواید داخلی از طریق سرمایه‌گذاری در بخش‌های معادن، انرژی و غیره.

۶. تمویل کنندگان باید شفافیت در مورد کمک‌های را به طور آشکار فراهم نمایند.
۷. توجه خاص بر بخش‌های زیربنایی و زمینه ساز رشد و توسعه اقتصادی.
۸. تلاش بر افزایش منابع عواید داخلی از طریق سرمایه‌گذاری بخش‌های معادن، انرژی و دیگر ساحات زیربنائی در کشور.
۹. در کشورهای در حال توسعه، سرمایه فیزیکی نقش قالب را در رشد تولید ناخالص داخلی داشته است. (فریادی و امان، ۱۴۰۲، ص ۷۷). بناً پیشنهاد می‌گردد تا افغانستان بالای سرمایه فیزیکی بیشتر تمرکز نموده و سرمایه‌گذاری نماید تا باعث رشد اقتصادی و استقلال بودجوی گردد.

سپاسگزاری

بدین وسیله مراتب سپاس و قدردانی خویش را از تمام افرادی که در انجام این تحقیق همکاری و مساعدت نموده‌اند، ابراز می‌داریم. از رهنمایی‌ها و مشوره‌های علمی اساتید گرامی سپاسگزاریم. همچنان از مسئولین و کارمندان وزارت مالیه، اداره ملی احصائیه و اداره عالی تفتیش که با فراهم سازی اعداد و ارقام و اطلاعات مورد نیاز در این تحقیق ما را یاری نمودند، قدردانی می‌نماییم.

سهم نویسندگان در تحقیق (مقاله)

در انجام این تحقیق، سهم نویسندگان به شرح زیر بوده است:

- **دکترالله حبیبی:** تدوین چارچوب نظری تحقیق، جمع‌آوری اعداد و ارقام از منابع رسمی، نوشتن بخش‌های مقدمه، روش تحقیق و تحلیل اعداد و ارقام، اجرای تحلیل‌های احصائیه وی با نرم‌افزار SPSS، و نتیجه‌گیری نهایی.
- **پوهنمل دکتور احسان‌الله بارکزی:** ارائه راهنمایی علمی، روش تحقیق، مرور ساختار تحقیق، تصحیح نهایی متن، مشاوره در نوشتن یافته‌ها، تهیه پیشنهادات کاربردی و تفسیر نتایج احصائیوی و تطبیق آن با ادبیات موجود.

تضاد منافع

بدین وسیله نویسندگان تصدیق می‌نمایند که در رابطه با این تحقیق هیچ‌گونه تضاد منافع علمی، مالی، یا شخصی بین آنان وجود نداشته و تمامی فعالیت‌های تحقیقاتی با حفظ اصول صداقت علمی و بی‌طرفی صورت گرفته است.

منابع

- تینگار، س. (۱۳۹۵). *تئوری و سیاست بودجه عامه*. کابل، افغانستان: سعید.
- عارف، ع. (۱۳۹۴). *اقتصاد عامه* (چاپ چهارم). کابل، افغانستان: یوسف زاده.
- عارف، ع. (۱۳۹۴). *اساسات امور مالی عامه* (چاپ دوم). کابل، افغانستان: یوسف زاد.
- حقایقی، ع. (۱۳۸۱). *سیاست بودجه*. کابل، افغانستان: مطبعه بهیر.
- حبیب، ل. (۱۳۹۷). روند بودجه سازی و اصلاح بودجه افغانستان، *مجله علمی پوهنځی اقتصاد*، ۲(۱۵)، ۴۳-۵۵.
- تینگار، س. م. (۱۳۹۵). کمک‌های خارجی و نقش آن در اقتصاد افغانستان، *مجله علمی پوهنځی اقتصاد*، ۲(۸)، ۲-۲۹.
- فرزام، م. ر. (۱۳۹۵). کمک‌های خارجی و انکشاف اقتصادی در افغانستان، *مجله علمی پوهنځی اقتصاد*، ۲(۱۰)، ۶۳-۷۰.
- شهاب، م. ج. (۱۳۹۶). مطالعه مجراهای عمده ارایه کمک‌های بین المللی برای افغانستان، *مجله علمی پوهنځی اقتصاد*، ۲(۱۰)، ۸۷-۹۷.
- فریادی، و.، امان، ا. (۱۴۰۲). تحلیل تجربی مصارف تحقیق و توسعه بر رشد اقتصادی (مطالعه موردی کشورهای G8)، *مجله علمی-تحقیقی علوم اجتماعی پوهنتون کابل*، ۶(۴)، ۶۹-۹۱. <https://doi.org/10.62810/jss.v6i4.117>
- تودارو، م. (۱۳۹۰). *توسعه اقتصادی در جهان سوم*. (د. غ. فرجادی، مترجم) تهران، ایران: کوهرسار.
- اصیل، م. ع. (۱۳۹۴). *مبانی تئوریهایی عمومی احصائیه و تطبیق آنها در اقتصاد*. کابل: سعید.
- گجراتی، د. (۱۳۹۳). *مبانی اقتصاد سنجی* (جلد اول). (ح. ابریشمی، مترجم) تهران، ایران: دانشگاه تهران.
- مالیه، و. (1391). *گزارش همکاریهای انکشافی افغانستان*. کابل: وزارت مالیه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۰). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۱). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۲). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۳). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۴). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۵). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۶). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۷). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- تفتیش، ا. ع. (۱۳۹۸). *گزارش نتایج بازرسی حساب قطعه*. کابل: کمیسیون بازرسی حساب قطعه.
- مالیه، و. (۱۳۹۹). *مسوده بودجه ملی سال مالی ۱۳۹۹*. کابل: وزارت مالیه.